

second half of the twentieth century. The multifaceted legacy of R. Barth, which is still actively employed in the European research space forty years after his death, requires an analytical approach to clearly define its components, in particular, the use of the phenomenon of «mythology» to reproduce both socially oriented and personalized cuts of culture creation, comparative analysis of literature and history, argumentation of structuralism as an activity, etc.

The importance of R. Barth's involvement in the process of developing both literary and aesthetic and psychological orientations of his time is emphasized. Since he was a contemporary of J. Bataille, J. Genet, N. Sarrot, A. Rob-Grier, R. Garodi, M. Plainet, J.-P. Sartre, A. Camus, his attitude to the «new novel», «materialism», «realism without shores», «engagement of art», «philosophy of the absurd», and the fundamental ideas of the Tel Kel group enables to recreate the relevant sections of French humanism in terms of time, taking into account the theoretical situation that emerged in the early third decade of the twenty-first century.

The purpose of the article is to use the potential of the analytical approach to highlight those ideas and positions in the legacy of Roland Barthes (1915-1980) that, for various reasons, have not covered enough within contemporary Ukrainian humanities.

Research methodology. The material of the article is based on the potential of analytics, which does not deny the use of historical, cultural, biographical, dialogical and comparative approaches elements.

Conclusions. The material presented in the article has shown, firstly, the expediency of applying an analytical approach to the legacy of R. Barth, some sections of which – for various reasons – remained on the theoretical margins of Ukrainian humanities, and secondly, while analyzing R. Barth's works, the actualization of «polymethodology» proved to be promising, which allowed to explain the «dynamics and purpose of the transition» of the French scholar from one humanitarian science to another; thirdly, reproducing the attitude of the professional environment to certain ideas of R. Barth is of great prospect, since his literary studies have been perceived and evaluated ambiguously.

Key words : *analytical approach, heritage, polymethodology, interdisciplinarity, sign, «sign mechanism», child prodigies, «imitation of reality - reproduction of reality», sign and symbol.*

Надійшла до редакції 25.04.2024 р.

УДК 304.42:130.2

ТЕОРЕТИЧНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ: ДОСВІД 2020–2023 РОКІВ

Сабадаш Юлія Сергіївна – доктор культурології, професор, завідувачка кафедри культурології,

Маріупольський державний університет, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0001-5068-7486>

DOI: [https://doi.org/](https://doi.org/juliasabadash2005@gmail.com)

juliasabadash2005@gmail.com

Нікольченко Юзеф Мойсейович – доцент, доцент кафедри культурології,

Маріупольський державний університет, м. Київ,

<https://orcid.org/0000-0002-8149-6743>

nikolchenko46@ukr.net

Аналізуються основні напрями розвитку української культурології у 2020–2023 роках у параметрах поточних теоретичних напрацювань, оприлюднених у монографічних дослідженнях та статтях у спеціальних фахових періодичних виданнях, що дозволяє представити науковому загалу найвагоміші досягнення як фундаментальних, так і прикладних галузі культурології.

Ключові слова: українська культурологія, культурологічні студії 2020–2023 рр., гуманістика, фундаментальні та прикладні досягнення, проблемний ряд, перспективи дослідження.

Продовжуючи розгляд визначальних напрямів розвитку вітчизняної культурології у 2020–2023 рр. констатуємо, що у просторі української гуманістики вже протягом означеного періоду доволі чітко окреслилися ті тенденції розкриття специфіки «метамодернізму», які цікавлять конкретних авторів. Цикл статей О. Оніщенко – «Метамодернізм: теоретична реальність чи «Фігура Філософії?» (2021 р.), «Від «пост» до «мета» модернізму» процес культуротворчих пошуків» (2021 р.), «Видова специфіка мистецтва доби метамодернізму: особливості трансформаційних процесів» (2023 р.), «Постіронія» як структурний елемент комічного: метамодерністська модель» (2023 р.), показує, по-перше, її спрямованість на використання міжнаукового підходу (культурологія, естетика, мистецтвознавство), а по-друге, проблемну точність статей, які підкреслюють присутність в її розробках літературно-мистецької орієнтації «постмодерністів – пост+постмодерністів» у русі окремих із них до метамодернізму. У контексті означеного, доцільно наголосити на публікації 2021 р. І. Петрової «Метамодернізм як теоретичний дискурс та культурно-мистецька практика», на сторінках якого зафіксовано кілька важливих моментів [12]. Значущість дослідження підкріплюється тим, що І. Петрова протягом певного часу працює саме над культурологічним аспектом метамодернізму, об'єднуючи теоретичні проблеми з практикою європейського культуротворення.

Серед відзначених нами «важливих моментів» наголосимо на наступному: а) детальна реконструкція як термінологічно-теоретичних пошуків, так і прикладів практичного втілення засад літературно-мистецьких новацій метамодерністів; б) самоцінність узагальнення та систематизації прізвищ українських культурологів, для яких «метамодернізм» є основним дослідницьким простором (Т. Лютий, В. Мірошніченко, О. Стрельников, А. Тормахова); в) важливість фіксації «усвідомлення безсилля й вичерпаності того потенціалу, на якому ґрунтувалася аксіологічна система модерну та постмодерну» [12; 50].

Окрім означеного, І. Петрова, долучаючись до авторської позиції S. Abramsona, яку він поступово аргументував протягом 2015–2020 рр., вважає доцільним включити в дослідницький простір української гуманістики, запропоновані ним, принципи метамодернізму, а саме: «...синкретичність, діалогічність, парадоксальність, порівняння, дистанційний колапс, множинна суб'єктність, колаборація, симуляція та генеративна неоднозначність, оптимістичність, міждисциплінарність, реконструкція, ефективність та вплив, відсутність перешкод і меж між реальними та абстрактними структурами, гнучка інтертекстуальність» [23].

Видається виправданим детальне представлення принципів мета модернізму, які доцільно кваліфікувати як «модель S. Abramsona». Виправданим, на нашу думку, є достатньо повне представлення І. Петровою тих коментарів, які серед наукової спільноти викликали розмісли S. Abramsona [12; 56–64]. Дослідницька робота такого плану вкрай важлива в умовах періоду «осциляції» (коливання або розгойдування), якій переживає метамодернізм: маючи певну сукупність теоретичних засад та творчо-пошукові досягнення на теренах літературно-мистецьких практик, він все ж знаходиться у стані становлення, лише поступово наближуючись до стабільності в процесі естетико-художніх трансформацій модернізму, підвалини якого закладалися від межі XIX–XX ст.

Нашу тезу щодо «осциляційного етапу» у розвитку метамодернізму, підтверджують і «принципи», що аргументував S. Abramson. Не долучаючись до дискусії з цього приводу, наведеній у науковій розвідці І. Петрової, висловимо власну точку зору. Так, діалогічність, порівняння та міждисциплінарність, уже протягом, принаймні, двох десятиліть розглядаються як наріжні чинники культурологічного аналізу, що застосовуються в процесі розгляду будь-якого специфічного прояву модернізму. Реконструкція, яку S. Abramson кваліфікує як самостійний принцип, введена в теоретичний ужиток ще за часів становлення футуризму та конструктивізму. В якості поняття, а не принципу, реконструкція виконувала роль проміжного стану між «деструкцією – конструкцією». Синкретичність своїми витокami сягає теоретично розгалуженої як на початку XX ст., так і сьогодні проблеми синтезу мистецтв, опрацьованою С. Малларме, Р. Гіллем, О. Скрябіним, В. Кандинським, М. Семенком та ін.

Зрозуміло, що метамодернізм, як черговий етап у розвитку модернізму, який в різних модифікаціях присутній в культурному просторі біля 150 років, має право користуватися усіма попередніми напрацюваннями. Водночас, науково-теоретична коректність вимагає чітких наголосів, зокрема, стосовно того, якій сфері гуманітарного знання належать ті чи інші поняття, а не переносити їх – в якості «принципів» – у площину нових експериментів.

Представляючи «культурно-мистецькі практики» метамодерністів, І. Петрова не лише вводить в ужиток нові зразки творчості європейських метамодерністів, а й фокусує увагу на спробах теоретичного осмислення феномену «митець» в умовах найновіших орієнтацій культури. І. Петрова фокусує увагу на двох, на наш погляд, принципово важливих тезах, які аргументуються в дослідженнях В. Мірошніченко та Є. Молодцова, а саме:

1) «...концептуальним або дискурсивним доповненням мета модернізму має стати інтерпеляція (ідентифікація з якоюсь ідеєю чи особистістю – авт.), що є для осциляції методом / умовою / середовищем» [12; 70]. Інтерпретаційне сприймання І. Петровою спирається на переконання В. Мірошніченко, що «позиції інтерпеляції та осциляції в контексті метамодернізму не є сталими: інтерпеляція – рушійна сила осциляції, осциляція – динаміка інтерпеляції» [13; 114].

2) Визнаючи творчо-спонукальну роль «осциляції – інтерпеляції», метамодерністи все ж наполягають на тому, що митця слід сприймати «як цілісну особистість, яка обрала свій власний шлях, не намагаючись зруйнувати усталений порядок, але й необмежену певними шаблонами й стереотипами» [14].

Оскільки І. Петрова не коментує другу тезу, підкреслену нами, зазначимо, що, на нашу думку, коректнішим було б представити митця як «індивідуалізовану особистість», оскільки процес становлення мета модернізму ще не дозволяє окреслити кінцевий статус митця доби мета модернізму. Це здатний виявити більш тривалий час творчості, ніж той, яким ми мали можливість оперувати в 2023 р.

На наше переконання, у контекст творчо-пошукових проблем метамодернізму органічно вписується і наша наукова розвідка «Італійська модель пост+постмодернізму (на прикладі творчості

Джорджо Фалетті)» (2021 р.). Важливість цього дослідження полягає в тому, що нами чітко окреслений «пластичний міст» між постмодернізмом та метамодернізмом, а саме: пост+постмодернізм.

Обираючи предметом аналізу спадщину Дж. Фалетті, ми намагалися показати як предтечу постмодернізму в різних видах мистецтва (Дж. де Кіріко, К. Карра, Дж. Северіні), так і митців-постмодерністів (І. Кальвіно, У. Еко, Дж. Торнаторе), котрі своїми непересічними творами «допомогли» Дж. Фалетті розпочати рух до метамодернізму завдяки опануванню засадами пост+постмодернізму.

Підсумовуючи наші роздуми щодо творчості Дж. Фалетті, на загал, і роману «Я вбиваю», зокрема, ми зазначили, що «формально він написаний в добу «постмодернізму», проте окремі засоби естетико-художньої виразності дають підстави розглядати його на межі «пост-постмодернізму» та «метамодернізму» [15; 261]. Наша позиція спирається на присутність як у романі «Я вбиваю», так і наступних творах письменника – «Намальована смерть» (2004 р.), «Убивча тінь» (2006 р.), «Я – Господь Бог» (2009 р.) – тих творчо-пошукових прийомів, які характерні для «метапрози», започаткованої Тоні Моррісон (1931–2019 рр.) – афроамериканської письменниці, лауреата Нобелівської премії з літератури (1993 р.), котра стояла у витоків літературного метамодернізму, експериментуючи з такими прийомами – історіопластичність, іронія, що починає набувати ознак постіронії, глибинність, подорож часовим простором, використання «примар» як «рушій» сюжету, знищення меж «живі – мертві», гіперчуттєвість, – які сукупно і дозволили оперувати поняттям «метапроза».

Репрезентуючи найбільш проблемні, на наш погляд, напрацювання на теренах сучасної культурології, не можна оминати увагою низку колективних та одноосібних монографій:

- Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів: кол. моногр. / за заг. ред. Ю.С. Сабадаш; ред. укл.: Ю.С. Сабадаш, І.В. Петрова. Київ : Ліра-К, 2019. 308 с.;

- Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики: колективна монографія / Ю.С. Сабадаш, О.М. Гончарова, Л.Г. Дабло та ін. ; за заг. ред. Ю. С. Сабадаш ; ред.-уклад. Ю.С. Сабадаш, І.В. Петрова. Київ : Ліра-К, 2021. 432 с.;

- Сабадаш Ю., Стахієва Н., Нікольченко Ю. Творча спадщина В.М. Перетца в контексті культуротворчих процесів кінця XIX–початку XX століття: монографія / за заг. ред. проф. Ю.С. Сабадаш. Київ : Вид-во Ліра-К, 2022. 228 с.;

- Дабло Л.Г. Наукова спадщина Дмитра Овсянико-Куликовського: культурологічні виміри. Монографія. Київ : Ліра-К, 2020. 180 с.

Слід зупинитися на колективній монографії «Культура в контексті практичних форм буття людини: монографія / Бровко М.М., Андрущенко Т.І., Андрущенко Т.В., Бабушка, Л.Д., Бондарчук В.О. та ін. / Ніжин: Вид. ПП Лисенко М.М., 2022. 396 с.. Відповідальним редактором монографії виступив доктор філософських наук, проф. М. Бровко, котрий від початку XXI ст. активно включений у розробку культурологічної проблематики. В означеній колективній монографії саме він окреслив як методологічні проблеми сучасної культурології, так і когнітивні форми освоєння світу, до яких дотична культурологія.

Окрім М. Бровка, до колективу авторів долучена низка українських культурологів, позиція яких вкрай важлива для розуміння спрямованості дослідницького процесу на теренах культурологічного знання: П. Герчанівська «Історико-культурна ідентичність: культурологічний аспект», Л. Бабушка «Перформативність та інсценування повсякденності: культурологічний підхід», А. Морозов «Тоталітаризм і західна культура», В. Федь «Культуротворче буття людини як наукова проблема», В. Драпогуз «Історична пам'ять: на перехресті культур і традицій».

Необхідно підкреслити, що доволі широке представлення в авторському колективі мистецтвознавців – А. Ареф'єва, А. Скорик, В. Степурко, І. Легенький – і ті питання, які підняті в їх наукових розвідках, з'єднують теоретико-практичні підходи, утверджуючи різні види мистецтва як потужні чинники сучасної художньої культури.

У монографії «Культура в контексті практичних форм буття людини» привертає увагу і XVII розділ: «Посткультура в умовах технологізації суспільства», авторами якого виступили Ф. Власенко та Є. Левченко. Низка тенденцій, на яких наголошують автори, суголосні з матеріалом статей, що вже представлені нами, а це, зрозуміло, помітніше актуалізує окремі питання.

На наше переконання, автори мають рацію, коли, відштовхуючись від проблеми «людина – техніка», приділяють увагу як визначенню, так і поясненню «посткультури». Це поняття все частіше використовується українськими науковцями і його авторські інтерпретації, так би мовити, на часі. Згідно позиції Ф. Власенка та Є. Левченюка, пост культура «...є імітацією культури, своєрідним продовженням останньої, маскується під неї і поступово витісняючи її з розвитку сучасної цивілізації» [16; 292].

Означена теза, по суті, нівелюється наступною, де автори порівнюють посткультуру з «мильною бульбашкою», яка має оболонку, а всередині – порожнечу: «Разом з тим, посткультура – це синтез безлічі віртуальних можливостей, які, з однієї сторони, є відмовою від попередніх

естетичних взірців, а з іншої – постають проривом нового естетичного відчуття талановитих митців в арт-практиках, масовій культурі, відео кліпах, кінофільмах тощо» [16; 292].

Окрім атрибутатії «посткультури», автори означеного розділу розглядають інтернет як «засіб трансформації аксіологічних систем» та піддруктя «інтернет-культури». Ця модель культури поступово здатна розчинити гуманізм – морально-етичний регулятор суспільного життя й поведінки людини від часів Ренесансу – в перехресті миттєвих, неперевіраних вражень й переживань, які виникають під впливом інтернет-інформації, що на швидкоруч наповнена «фейковими подіями».

Беззастережно важливо, що Ф. Власенко і Є. Левченко торкнулися зворотного боку «антропологічного повороту», коли починає функціонувати «постлюдина», яка «поступово перетворюється з суб'єкта дії, забуваючи значення таких слів як любов, страх, надія, віра на об'єкт техносфери. Це не констатація факту, а застереження соціуму від здійснення такого сценарію, як «апокаліпсис» культури і людства» [16; 296]. Подібне застереження базується на «характеристиках» пост культури, яка в умовах переходу чи відмови від сучасної культури демонструє «фрагментарність, відсутність чіткої ціннісної ієрархії, деконструктивізм, кризу креативності, тотальне проникнення в культуру ЗМІ, комп'ютерних технологій тощо» [16; 292].

В означеному контексті Ф. Власенко і Є. Левченко особливу увагу зосереджують на течії «трансгуманізму», прибічники якої і прогнозують появу «постлюдини». Критики ідей такого гатунку – серед них і відомий американський політолог Ф. Фукуяма – застерігають людство, суцільна технізація якого може привести до гуманітарної катастрофи.

Принагідно звернемо увагу на занадто активне жонгливання приставкою «пост»: «пост – антропологія», «пост – людина», «пост – культура», «пост – сучасність». Це створює атмосферу помітною безвідповідальності перед людиною, котра намагається жити і творити в умовах сьогодення, з повагою ставлячись як до витоків цивілізації, так і до її сучасного стану. На нашу думку, вживанню приставки «пост» повинно передувати усвідомлення її значення, а саме: «пост» – від франц. *poste* – анти – слово-символ, значення якого розкривається через переживання, а не розмисли. Окремі словники вважають, що це означення «ворога» [17]. Зрозуміло, що йдеться про метафоричне окреслення «пост», однак у цьому випадку – слід це визнати – метафора досить влучна.

Систематизуючи публікації, оприлюднені на сторінках видань, спрямовані на професійне осмислення культурологічної проблематики, не треба оминати увагою і такі видання як, наприклад, академічний науково-теоретичний журнал відкритого доступу «Слово і Час». Слід констатувати, що, незважаючи на переважання літературознавчої орієнтації, окремі публікації демонструють міжнауковий, а саме – літературознавчо – культурологічний підхід. Йдеться про: а) низку матеріалів, присвячених дискусійним моментам у спадщині І. Франка (2021 р.); б) про статті, оприлюднені протягом 2022 р. – «Художня інтерпретація жанру містерії у п'єсі Олександра Ірванця «Електричка на Великдень» (О. Ніколаєвої) та «Агапій Шамрай у пошуках синтетичної теорії літератури: 1920-ті роки» (Г. Бабак).

Як відомо, поняття «містерія» активно обговорюється від часів становлення авангардизму, а детально реконструкція певних історико-культурних етапів помітно актуалізує дослідницькі можливості персоналізованого підходу. Відтак, теоретичні зрізи обох статей, маючи безпосереднє відношення до культурологічного знання, повинні враховуватися культурологами особливо тоді, коли мова йде про систематизацію теоретичних напрацювань.

У заключній частині цього підрозділу спробуємо проаналізувати наукову продукцію Інституту культурології НАМ України – інституту, який є, так би мовити, профільним на теренах культурологічного знання. Період, яким обмежений матеріал, що розглядається у цьому підрозділі нашого дослідження, був досить продуктивним, адже друком вийшли монографії О. Берегової, Т. Кохана, О. Оніщенко, В. Скуратівського, Г. Чміль, І. Юджіна-Ріпуна, колективна монографія «Культура пам'яті сучасного українського суспільства: трансформація, декомунізація, європеїзація», в реалізації якої задіяні науковці інституту культурології.

Окрім означеного, на базі інституту проведена Міжнародна науково-теоретична конференція та круглий стіл «Суб'єкт. Пам'ять. Символічне» (Київ, травень 2020 р.), за підсумками яких виданий збірник наукових статей та тез. Колектив інституту – відповідно до плану – видавав «Культурологічну думку»: фаховий, рецензований збірник наукових праць відкритого доступу.

Специфіка цього збірника визначається органічним поєднанням дослідницького матеріалу культурології та мистецтвознавства, теоретичних проблем української культури в контексті світової, наявності таких рубрик як «музеєзнавство», «пам'яткознавство» та «прикладна культурологія і культурні практики», що – сукупно – дозволяє достатньо повно відтворити процес сучасного культуротворення.

Так, на особливу увагу заслуговує стаття О. Олійник «Діалог культур: теоретико-практичні особливості культурного виробництва» (2022 р.), на сторінках якої успішно реанімована проблема

«діалогу культур», що, здавалося б, доволі давно осмислена та концептуалізована. Однак, О. Олійник аргументує новий аспект, так би мовити, традиційної для культурології проблеми, зміщуючи «фокус уваги на економічний потенціал культурного продукту в підтримці її здійсненні «культурного діалогу», або того, що розуміється під цим визначенням з урахуванням економічної і геополітичної специфіки українського економічного, суспільного й культурного простору» [18; 25].

Аспект проблеми «діалогу культур», висвітлений О. Олійник, підкріплюється цілком слушним зауваженням авторки, що «в гуманітарному полі існує – якщо не сказати переважає – переконання про домінування «ідеології споживання» в сучасному суспільстві, що висновується в кризі сучасної культури через матеріальну домініантність» [18; 29]. Залучаючи до аналізу означеної проблеми напрацювання О. Грищенка І. Громяка, Є. Кальницького, Є. Кошелева, у статті О. Олійник, хоча і ескізно, але все ж цілком справедливо, відтворено тенденцію трансформації проблеми «діалогу культур» у бік таких питань як «креативні індустрії», «фінансово-матеріальний аспект мистецтва», «споживча криза», яку (тенденцію – авт.) – найближчим часом доведеться оцінювати українським культурологам.

Окрім статті О. Олійник, зацікавлене ставлення фахівців викликає наукова розвідка Н. Павліченко «Еволюція професії митця як важливий фактор розвитку художнього ринку (від Античності до Ренесансу)» (2022 р.). Історико-культурологічна спрямованість матеріалу статті Н. Павліченко, актуалізована на реконструкцію становлення художнього ринку, що, так би мовити, долаючи століття, трансформувався у феномен виробництва.

На нашу думку, слід погодитися з Н. Павліченко, котра підкреслює, що сьогодні «чергові цінові рекорди, сплачені за твори мистецтва на аукціонах чи у сфері приватних продажів, давно подолали позначку в сотні мільйонів доларів, але це вже нікого не дивує. По суті ці цифри є матеріальним втіленням символічної цінності, яка наразі надається мистецтву в межах європейської цивілізації» [19; 113].

Відтак, треба розуміти, що широке коло питань, пов'язаних із ринком у його історичних та сучасних вимірах, виробництвом, економічною діяльністю саме художнього ринку та економічним статусом митця не тільки починають, а вже стали предметом культурологічного знання.

Серед одноосібних монографій, які протягом 2020–2023 років вийшли друком під егідою «Інституту культурології», виокремимо ґрунтовне дослідження О. Оніщенко «Культурологічні виміри інтелектуальної прози: від художньої творчості до «ігор розуму» (2021 р.), яке дозволяє зацентрувати деякі питання, зачеплені у цьому підрозділі [20].

Перш, ніж зосередити увагу на конкретних тезах, аргументованих в монографії О. Оніщенко, слід визнати, що авторка доволі серйозно підійшла до окреслення формально-логічної структури «культурні виміри», щільно зв'язавши її з процесом формування «інтелектуальної прози», у витоків якої стояла ідея «інтелектуального роману» Т. Манна.

Окреслений комплекс питань О. Оніщенко розглядає на тлі проблеми художньої творчості, фокусуючи її навколо літератури і як виду мистецтва, і як приклада специфічної моделі творчості – літературної. Наслідком такої дослідницької моделі виступає, з одного боку, суголосність кількох гуманітарних наук (психологія, естетика, літературознавство), а з іншого – важливу роль отримує концепція «філософії мистецтва», завдяки якій вдається «вибудувати» важливий ланцюг: «інтелект – талант – геній».

Теоретична конструкція, яка є підґрунтям цієї монографії, виразно використовує фактор «незадоволеності культурою», який, за словами О. Оніщенко, «визнавала переважна більшість європейських інтелектуалів». Цілком логічно, що в поле зору дослідниці потрапляють три персоналії, позицію котрих важливо зафіксувати саме в контексті розгляду ситуації, що сформувалася в просторі сучасної української культурології.

Акцентовані О. Оніщенко три персоналії, це:

- Лео Фробеніус (1873–1938 рр.) – німецький етнограф та африканіст. Після значного успіху, який в науковій спільноті мали його книги «Походження африканських культур» (1898 р.) та «Природничо-наукове вчення про культуру» (1899 р.), провів 12 експедицій до різних регіонів Африки. Наслідком його роботи на цьому континенті була аргументована ним «теорія культурних кіл – окреслення цілісних комплексів явищ культури». Своєрідною квінтесенцією розмислів вченого стає наступна теза: «Не культура є продуктом людини, а людина – продукт культури».

Л. Фробеніус не тільки реанімував інтерес до «художніх анахронізмів», а й пропонував розглядати культуру як організм, що має душу. Він вбачав у культурі певне «містичне начало», яке виразно себе демонструє у так званій «телуричній культурі», що «піднімається» від землі вгору. Разом з нею зростає і людина, яка належить до цього «культурного кола». Маючи певний європейський розголос, ідеї Л. Фробеніуса вплинули на авангардистів, зокрема, на африканські мотиви у творчості Пабло Пікассо (1881–1973 рр.).

У свою чергу, автори статті дозволяють собі зауважити: дещо опосередковано окремі ідеї Л. Фробеніуса виявилися суголосними з культуротворчими студіями метамодерністів, які намагаються спиратися на потенціал типології культури, запропонований німецьким африканістом на межі XIX–XX ст. [21].

О. Оніщенко аналізуючи творчість голландського живописця Піта Мондріана (1872–1944 рр.) зауважує, що митець «був настільки вражений роботами кубістів, які побачив на виставці в Амстердамі (1911 р.), що разом із своїм другом – живописцем, скульптором, архітектором та теоретиком мистецтва Тео ван Дусбургом (1883–1931 рр.) заснував об'єднання «Стиль» [20; 58].

Життєво-творчий шлях Піта Мондріана об'єднав Нідерланди, Францію, Англію та США – країни, де він популяризував ідеї «неопластицизму» та «безпредметності», які у зв'язці з «деконструктивним елементом» допомагали людині звільнитися від зовнішнього світу, який є тою реальністю, яка несе з собою біль, страждання, розгубленість.

Л. Левчук, коментуючи позицію Мондріана, наголошує на його думці щодо існування «чистої реальності», яка позбавлена емоційності, прояву почуттів, психологічності»: «Художник закликає до «денатуралізації», «геометризації» й т. ін., які досягаються на його думку, правильним використанням «кольорів» (синій, жовтий, червоний) і «некольорів» (білий, чорний)» [11; 169].

У проекції часу стало очевидним, що теоретико-практичні орієнтири Мондріана, які сформувалися у русі «символізм – модернізм – фонізм – авангардизм – абстракціонізм» виявилися здатними до передбачення. Наступні «кроки» і художньої культури. і мистецтва сприйняли «абстракціонізм як максималізований раціоналізм», «пластичність – неопластичність» активно «працює» на теренах метапрози, а традиційна «чуттєвість» трансформована у «quick-культуру», яка обіцяє от-от проголосити засади «нової чуттєвості».

Зігмунд Фрейд (1856–1939 рр.) – австрійський психіатр, «батько» психоаналізу та автор доволі популярної протягом 30–40-х років монографії «Незадоволеність культурою» (1929 р.). О. Оніщенко підкреслює, що формально-логічна структура «незадоволеність культурою» в означений період «набула певного розголосу в науково-теоретичному просторі Європи» та помітний час – як метафора – вживалася досить активно. Визначаючи поняття «культура», З. Фрейд наголошує: «Культура – це сума досягнень та інституцій, що відрізняють наше життя від життя наших пращурів з тваринного світу, послуговують двом цілям: захисту людини від природи та врегулюванню стосунків між людьми» [22; 280].

О. Оніщенко має рацію, коли називає таке визначення «спрощеним». Це, вочевидь, розумів і сам З. Фрейд, оскільки супроводив його доволі чіткими наголосами на сексуальному та агресивному інстинктах людини, які «супроводжують» розвиток культури. Наразі, важливе не стільки визначення культури, яке запропонував З. Фрейд, скільки як факт «незадоволеності» нею у перші десятиліття XX століття, так і численні публікації щодо сутності культури, які викликала до життя робота З. Фрейда. При цьому, слід враховувати, що на європейських теренах у цей час ще не існує поняття «культурологія» і дослідження, присвячені феномену «культура», мають історико-теоретичне спрямування.

Своєрідний «персоналізований трикутник» – Л. Фробеніус, П. Мондріан, З. Фрейд, – представники якого висловили думки, що дають поштовх і для розмислів сучасних культурологів, може виступати своєрідною межею, відштовхуючись від якої стає більш зрозумілою та «незадоволеність» і культурою, і культурологією, що її досить аргументовано висловлюють українські культурологи на початку XXI ст. Йдеться про публікації І. Дзюби, О. Івашини, О. Кравченка, О. Смоліної, В. Суковатої.

Висновки. Початок XXI ст. активізував наукові дослідження у теоретичному та практичному просторі української культурології. Формується нова культурологічна думка і наше ставлення до низки конкретних проблем, зокрема у контексті драматичного сьогодення, пов'язаного з російською військовою агресією проти України. Вони і виступають змістом наступних студій.

Список використаної літератури

1. Левчук Л. Т. Західноєвропейська естетика XX століття: навч. посіб. Київ : Либідь, 1997. 224 с.
2. Петрова І. В. Метамодернізм як теоретичний дискурс та культурно-мистецька практика. *Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики*: колек. монографія за загал. ред. Ю.С. Сабадаш. Київ : Вид-во Ліра-К, 2021. С. 46–72.
3. Мірошніченко В. Метамодернізм, осциляція, інтерпеляція. *Культура України*. 2017. Вип. 55. С.109 – 117.
4. Молодцов Е. От проники к искренности или от постмодернизма к метамодернизму. URL: https://emolodtsov.com/metamodern#_ftn1
5. Сабадаш Ю. С. Італійська модель пост+постмодернізму (на прикладі творчості Джорджо Фалетті). *Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики*: колект. моногр. за загал. ред. Ю.С. Сабадаш. Київ : Вид-во Ліра-К, 2021. С. 240–262.

6. Власенко Ф. П., Левченко Є. В. Посткультура в умовах технологізації суспільства. *Культура в контексті практичних форм буття людини*: колект. моногр. за загал. ред. М.М. Бровка. Ніжин : Вид. Лісенко М.М., 2022. С. 292–308.

7. Post. URL: <https://iphras.ru> > elib > Est 2_8 @ <https://studfile.net> > preview > page 7

8. Олійник О. С. Діалог культур: теоретико-практичні особливості культурного виробництва. *Культурологічна думка: зб. наук. пр.* № 21. Київ : Ін-т культурол. НАМ України, 2022. С. 24–33.

9. Павліченко Н. В. Еволюція професії митця як важливий фактор розвитку художнього ринку (від Античності до Ренесансу). *Культурологічна думка: зб. наук. пр.* № 21. Ін-т культурол. НАМ України, 2022. С. 113–126.

10. Оніщенко О.І. Культурологічні виміри інтелектуальної прози: від художньої творчості до «ігор розуму»: монографія. Київ : Ін-т культурол. НАМ України, 2021. 352 с.

11. Фробеніус Лео. URL: <https://studme.org> > filosofiya > nemetskiy_diffuzioniz

12. Фрейд З. Неудовлетворенность культуры: монографія. *З. Фрейд. Избранное* / Под редак. Е. Жиглевич. Лондон : Overseas Publications Interchange Ltd, 1969. С. 255–332.

13. Abramson S. What Is Metamodernism? URL: S. Abramson // HuffPost: website. Publ. 05. 01. 2017, Udate 09. 01. 2017. Mode of access: https://www.huffingtonpost.com/entry/what-is/metamodernism_us_586e7075e4b0a5e600a788ed (data zvernennia: 17. 07. 2020).

References

1. Levchuk L. T. Zakhidnoevropeiska estetyka XX stolittia: navch. posib. Kyiv : Lybid, 1997. 224 s.

2. Petrova I. V. Metamodernizm yak teoretychnyi dyskurs ta kulturno-mystetska praktyka. *Suchasna kulturolohiia: postmodernizm u lohitsi rozvytku ukrainskoi humanistyky*: kolek. monohrafiia za zahal. red. Yu.S. Sabadash. Kyiv : Vyd-vo Lira-K, 2021. S. 46–72.

3. Mirosnichenko V. Metamodernizm, ostsylitsiia, interpeliatsiia. *Kultura Ukrainy*. 2017. Vyp. 55. S.109 – 117.

4. Molodtsov E. Ot yronyy k yskrennosti yly ot postmodernyzma k metamodernyzmu. URL: https://emolodtsov.com/metamodern#_ftnl

5. Sabadash Yu. S. Italiiska model post+postmodernizmu (na prykladi tvorchoosti Dzhordzho Faletti). *Suchasna kulturolohiia: postmodernizm u lohitsi rozvytku ukrainskoi humanistyky*: kolekt. monohr. za zahal. red. Yu.S. Sabadash. Kyiv : Vyd-vo Lira-K, 2021. S. 240–262.

6. Vlasenko F. P., Levcheniuk Ye. V. Postkultura v umovakh tekhnolohizatsii suspilstva. *Kultura v konteksti praktychnykh form buttia liudyny*: kolekt. monohr. za zahal. red.. M.M. Bровка. Nizhyn : Vyd. Lysenko M.M., 2022. S. 292–308.

7. Post. URL: <https://iphras.ru> > elib > Est 2_8 @ <https://studfile.net> > preview > page 7

8. Oliinyk O. S. Dialoh kultur: teoretyko-praktychni osoblyvosti kulturnoho vyrobnytstva. *Kulturolohichna dumka: zb. nauk. pr.* № 21. Kyiv : In-t kulturol. NAM Ukrainy, 2022. S. 24–33.

9. Pavlichenko N. V. Evoliutsiia profesii myttsia yak vazhlyvyi faktor rozvytku khudozhnoho rynku (vid Antychnosti do Renesansu). *Kulturolohichna dumka: zb. nauk. pr.* № 21. In-t kulturol. NAM Ukrainy, 2022. S. 113–126.

10. Onishchenko O.I. Kulturolohichni vymiry intelektualnoi prozy: vid khudozhnoi tvorchoosti do «ihor rozumu»: monohrafiia. Kyiv : In-t kulturol. NAM Ukrainy, 2021. 352 s.

11. Frobenyus Leo. URL: <https://studme.org> > filosofiya > nemetskiy_diffuzioniz

12. Freid Z. Neudovletvorennost kulturoi: monohrafiia. *Z. Freid. Yzbrannoe* / Pod redak. E. Zhyhlevych. London : Overseas Publications Interchange Ltd, 1969. S. 255–332.

13. Abramson S. What Is Metamodernism? URL: S. Abramson // HuffPost: website. Publ. 05. 01. 2017, Udate 09. 01. 2017. Mode of access: https://www.huffingtonpost.com/entry/what-is/metamodernism_us_586e7075e4b0a5e600a788ed (data zvernennia: 17. 07. 2020).

UDC 304.42

THEORETICAL GUIDELINES OF UKRAINIAN CULTUROLOGY : EXPERIENCE OF 2020–2023

Sabadash Julia – Dr. in Culture Studies, professor Professor of the Cultural Studies and Information Activities Chair, Mariupol State University

Nikolchenko Josef – Honoured Culture Worker of Ukraine, Associate professor of the Culture Studies and Information Activities Chair, Mariupol State University

The article analyzes the main trends of the development of Ukrainian cultural studies in 2020–2023 within the parameters of current theoretical developments, published in monographic issues and articles in professional periodicals, which allows to present to the scientific community the most important achievements of both fundamental and applied branches of cultural studies.

It must be stated that the specified «cultural studies», which were published in 2020-2023, organically combined several important aspects that reflect the general trends typical for modern research process, namely a vivid utter interest to personalizing the achievements of the humanities, convincing emphasis on actual theoretical issues, quite real proposals regarding the possibilities of «practical cultural studies».

Consequences of the systematic analysis of publications published in specialized publications allow to present to the scientific community the most significant achievements of both fundamental and applied research. There is a special section «practical cultural studies», which is obligatory for separate collections of scientific works in the sphere of cultural studies.

It was important not only to systematize the theoretical material, which is the author's property of domestic scientists, but also to trace both the process of the entry of the most productive ideas into a wide research space, and to see the «increase» of fundamentally new material when writing further works, which will determine the trends in the development of humanities in the upcoming five or seven years, in particular in the conditions of russian military aggression against Ukraine.

Key words: cultural studies in Ukraine, cultural studies of 2020–2023, humanities, fundamental and applied researches, problematic series, perspectives of the research.

Надійшла до редакції 5 02.2024 р.

УДК 002.2:001.11

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА СУБ'ЄКТІВ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНСЬКІЙ БІБЛІОЛОГІЇ

Шатрова Марина Борисівна – кандидат історичних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне,
<https://orcid.org/0000-0001-5103-8242>

DOI

shatromarin5@gmail.com

Досліджено інституціональну структуру дослідницької діяльності в галузі української бібліології. Зазначено, що в цій галузі існує брак науково-дослідних установ. Виробничу складову галузі представляють мережа бібліотек, серед яких домінують – національні та державні; державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова». Вузівський сектор бібліологічної науки презентують найбільші та найдавніші профільні наукові бібліологічні центри – ЗВО культури і мистецтв – РДГУ (колишній РДК), ХДАК та КНУКіМ.

Ключові слова: бібліологія, інституціональна структура дослідницької діяльності, науковий бібліологічний центр

Постановка проблеми. Вивчення сучасної організаційно-інституціональної структури в галузі бібліології в умовах існування нової держави окреслено низкою історико-соціальних факторів, серед яких найбільше значення мають соціально-політичні, соціально-економічні, національно-культурні, техніко-технологічні тощо.

Зміст і природа бібліологічних досліджень визначаються, зазвичай, суспільно-політичними умовами, правлячим режимом. У перші роки відновлення державної незалежності в Україні науково-дослідна робота у галузі бібліології здійснювалася практично так само, як у радянський період, оскільки суттєві зміни в цій галузі потребували певного часу для організаційного забезпечення. Характерною рисою означеного періоду є перерозподіл в управлінні науково-дослідною роботою, руйнування сталого механізму регулювання досліджень у бібліології. Ці процеси обумовлені як зовнішніми чинниками (соціально-політичними та економічними), так і внутрішніми (структурно-функціональними) трансформаціями: зміною рівня наукових організацій та установ, новими завданнями в умовах державної незалежності, появою громадських організацій та об'єднань, переорієнтацією в системі освітніх програм із підготовки кадрів, стрімким розвитком та впровадженням у практичну бібліологічну діяльність інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Майже повна відсутність позабюджетних форм та джерел фінансування бібліологічної науки в Україні, що пояснюється, передусім, відносно нетривалим періодом діяльності в умовах ринкової економіки та відсутністю необхідного досвіду, виявляється в тому, що бюджетне фінансування залишається основним джерелом підтримки цієї галузі. При цьому державне фінансування бібліологічних досліджень у ЗВО практично не здійснюється; наукові дослідження у закладах вищої освіти фінансуються з фонду заробітної платні професорсько-викладацького складу, очної аспірантури та інколи грантів, які надаються вітчизняними й зарубіжними організаціями.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Комплексний характер дослідження зумовив звернення до праць із питань бібліології, бібліографознавства, бібліотекознавства та культурології. Серед дослідників означеного питання Г. Ковальчук [6, 10], Л. Поперечна [21], В. Маркова [14] та ін.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування інституціональної структури дослідницької діяльності в галузі української бібліології для виокремлення лакун у розвитку науково-дослідницької та виробничої складової цього наукового напрямку.

Вклад основного матеріалу дослідження. Бібліологічна наука в системі соціальних комунікацій має ступінь самостійного наукового напрямку і розвивається відповідно до загальнонаукових законів. У той же час, сучасній бібліології властиві своєрідні особливості. Зокрема до них фахівці відносять такі риси [17; 128]: